Rusten in vrede of voortleven als digitale geest?

De bescherming van post-mortem persoonsgegevens tegen het ongewenst gebruik als trainingsdata voor deathbots

Naam: Linda Terlouw

Inleverdatum: 15-11-2025

1. Inleiding

In 1950 stelde wiskundige en informaticus avant la lettre Alan Turing een gedachte-experiment voor op het gebied van *Artificial Intelligence* (AI) om te bepalen of een machine menselijk gedrag kan vertonen. In dit gedachte-experiment moest een menselijke ondervrager aan de hand van een uitwisseling van getypte berichten bepalen of zich in een andere kamer een mens of een machine bevond.[1] In 2023 voerden Mei e.a. deze zogenaamde Turingtest daadwerkelijk uit met ChatGPT-3 en ChatGPT-4, destijds de meest geavanceerde AI-systemen.[2] De test was gebaseerd op klassieke gedragsexperimenten, waardoor niet slechts taalvaardigheid werd getoetst, maar ook menselijke gedrags- en persoonlijkheidseigenschappen, zoals vertrouwen, eerlijkheid en samenwerking.[3] Het bleek dat ondervragers statistisch gezien geen onderscheid konden maken tussen mens en machine.[4]

Hedendaagse AI-systemen kunnen zelfs een *specifiek persoon* simuleren wanneer ze getraind zijn op persoonsgegevens van de betreffende persoon, zoals foto's, e-mails, audio-opnames of persoonlijke notities.[5] Door de opkomst van platformen als Replika, You Only Virtual, Almaya, Project December, HereAfter en Séance AI is geen technische kennis meer vereist om een persoon met behulp van AI te simuleren.[6] De drie laatstgenoemde platformen richten zich nadrukkelijk op het maken van chatbots die overledenen simuleren, zogenaamde *deathbots*.

In Nederland wordt het recht op informationele privacy hoofdzakelijk gereguleerd door de Algemene Verordening Gegevensbescherming (AVG).[7] Informationele privacy houdt in dat een persoon zelf controle heeft over wie in welke mate toegang heeft, of toegang kan krijgen, tot zijn persoonsgegevens.[8] Hierdoor zijn Nederlanders grotendeels beschermd tegen het ongewenst gebruik van persoonsgegevens voor het maken van gepersonaliseerde chatbots.[9] Overweging 27

---

1 Turing 1950, p. 433.

2 Mei e.a. 2024, p. 2.

3 Een voorbeeld van een experiment in dit onderzoek was het *prisoner's dilemma*. Het prisoner's dilemma is een experiment uit de speltheorie waarbij twee individuen de keuze hebben om samen te werken voor het behalen van gezamenlijk belang of om hun partner te verraden voor het behalen van individueel voordeel.

4 Mei 2024, p. 4.

5 Dit essay hanteert de term 'trainen' in een brede betekenis, te weten elke vorm van gebruik van persoonsgegevens door een chatbot om een persoon te simuleren. Vanuit technisch perspectief betekent de term 'trainen' alleen het aanpassen van gewichten/parameters van een machine learning-model. In de praktijk zullen gepersonaliseerde chatbots doorgaans gebruik maken van *Retrieval Augmented Generation* (RAG) en zullen gewichten van het machine learning-model niet voor elke overledene verschillend zijn. Het exacte onderscheid tussen deze technieken is voor de ethische discussie niet relevant.

6 https://replika.com
https://www.myyov.com
https://almaya.webflow.io
https://projectdecember.net
https://www.hereafter.ai
https://www.seanceai.com

7 In specifieke contexten gelden soms andere wetten op het gebied van privacy, zoals de Wet politiegegevens (Wpg) en de Wet justitiële en strafvorderlijke gegevens (Wjsg) in een strafrechtelijke omgeving en de Wet op de inlichtingen- en veiligheidsdiensten (Wiv) in situaties die betrekking hebben op de nationale veiligheid.

8 Roessler 2018, p. 11-12.
Roessler 2017, p. 191-192.

9 De AVG kent zes verschillende grondslagen voor het gebruik van persoonsgegevens. Het is zeer onwaarschijnlijk dat persoonsgegevens van levende personen gebruikt kunnen worden voor het personaliseren van chatbots op basis van de grondslagen 'voldoen aan wettelijke verplichting' (artikel 6c),

van de AVG stelt echter dat de AVG niet van toepassing is op persoonsgegevens van overledenen en dat lidstaten hiervoor zelf regels kunnen vaststellen. Sommige lidstaten, zoals Bulgarije en Spanje, maken gebruik van deze mogelijkheid, maar Nederland kent dergelijke wetgeving niet. Hierdoor kan eenieder zonder geldige grondslag in de zin van de AVG gebruik maken van post-mortem persoonsgegevens om een gepersonaliseerde chatbot te maken, mits er geen beperkingen volgen uit andere wetten zoals de Auteurswet, Wet op de naburige rechten of Boek 6 van het Burgerlijk Wetboek.[10]

Dit leidt tot de volgende onderzoeksvraag:

> Is het gebruik van post-mortem persoonsgegevens als trainingsdata voor deathbots moreel aanvaardbaar, indien de persoon hiervoor ante-mortem geen toestemming gegeven heeft?

Als onderzoeksmethode is kwalitatief literatuuronderzoek gehanteerd. De bronnen zijn geselecteerd door te zoeken naar literatuur in technische en juridische literatuurdatabases met de zoektermen "post-mortem privacy", "grieftech" en "deathbot" met een publicatiejaar vanaf 2010 tot en met 2025. Vervolgens is *snowballing* toegepast.[11] Scanlons contractualisme is gekozen als ethische denkwijze, aangezien deze denkwijze met name geschikt is voor het gestructureerd redeneren over alledaagse ethische vraagstukken die betrekking hebben op interpersoonlijke relaties, zoals privacyvraagstukken.

De opbouw van dit essay is als volgt. Paragraaf 2 geeft een uiteenzetting van Scanlons contractualisme. Vervolgens licht paragraaf 3 toe welke redenen iemand kan aandragen om post-mortem persoonsgegevens te gebruiken voor het maken van deathbots. Paragraaf 4 gaat in op de bezwaren die een ander hiertegen kan uiten. Paragraaf 5 bespreekt of de redenen uit de paragraaf 4 voldoende gewicht in de schaal leggen om redelijkerwijs bezwaar te kunnen maken tegen het

---

'vitale belangen' (artikel 6d) of 'noodzakelijk vervulling taak algemeen belang' (artikel 6e). Wanneer de grondslag 'gerechtvaardigd belang' (artikel 6f) gebruikt wordt, dan dient de verwerkingsverantwoordelijke te toetsen of de belangen, grondrechten of fundamentele vrijheden van de betrokkene niet zwaarder wegen dan zijn eigen belangen. Hierdoor komt ook deze grondslag niet snel in aanmerking. De grondslag zal dus 'toestemming' (artikel 6a) of 'noodzakelijk voor overeenkomst' (artikel 6b) moeten zijn. In beide gevallen kan de betrokkene zelf invloed uitoefenen op het gebruik van zijn persoonsgegevens en het gebruik ervan verhinderen.

[10] Ten tijde van schrijven vindt er een internetconsultatie plaats voor een wetsvoorstel dat een naburig recht met betrekking tot deepfakes introduceert. Op grond van dit recht kan ieder natuurlijk persoon het vervaardigen, gebruiken en verspreiden van deepfakes van zijn stem of uiterlijk verbieden of toestaan. Dit recht is overdraagbaar en gaat over bij erfopvolging. In het voorstel vervalt het naburige recht 70 jaar na het overlijden van de natuurlijke persoon op wie de deepfake betrekking heeft. Een deepfake is in het voorstel gedefinieerd als een door AI gegenereerd of gemanipuleerd beeld-, audio- of videomateriaal dat een gelijkenis vertoont met een bestaand of overleden natuurlijk persoon en door een persoon ten onrechte voor authentiek of waarheidsgetrouw kan worden aangezien. Het voorgestelde naburig recht zou het onmogelijk maken zonder toestemming een deathbot te maken die stem en uiterlijk simuleert. Het recht legt echter geen beperkingen op aan het gebruik van andere persoonsgegevens dan beeld-, audio- of videomateriaal, zodat voor een deathbot die alleen interacteert op basis van chatberichten nog steeds geen toestemming nodig zou zijn.

[11] Snowballing is een iteratieve aanpak voor het vinden van relevante literatuur. In deze aanpak wordt nieuwe literatuur gevonden door te analyseren welke bronnen in reeds bekende literatuur geciteerd worden alsmede in welke bronnen reeds bekende literatuur geciteerd wordt. Deze stap wordt herhaald totdat de onderzoeker steeds op dezelfde bronnen uitkomt, wat een indicatie is dat hij een redelijk compleet beeld heeft over de literatuur aangaande een bepaald vraagstuk.

gebruik van de post-mortem persoonsgegevens voor deze trainingsdoeleinden. Ten slotte presenteert paragraaf 6 de conclusie.

2. Scanlons contractualisme

Scanlon betitelt zijn ethische denkwijze als contractualistisch om de relatie tussen zijn denkwijze en de contractualistische traditie te benadrukken.[12] Het contractualisme is een ethische stroming die standpunten baseert op de premisse dat een samenleving bestaat uit autonome en rationele individuen die onderling een (impliciete) sociale overeenkomst zijn aangegaan. Moraal is in Scanlons contractualisme niet gebaseerd op absolute gedragsregels, zoals in de deontologie, noch puur op de uitkomsten van gedragingen, zoals in de gevolgenethiek. Hoewel gevolgen van handelingen in Scanlons theorie zeker een rol spelen, is een groot verschil met het utilitarisme, een invloedrijke stroming binnen de gevolgenethiek, dat er geen aggregatie plaatsvindt van ervaringen van mensen. Hierdoor verdwijnen individuele overwegingen niet bij ethische problemen waar grote aantallen mensen een rol spelen. Ook kunnen redenen anders van aard zijn dan het ervaren van geluk.

De motivering om een handeling als moreel aanvaardbaar of onaanvaardbaar te classificeren vindt Scanlon in interpersoonlijke relaties, waarin we rekening met elkaar dienen te houden.[13] Deze nadruk op interpersoonlijke relaties beperkt direct de reikwijdte van de denkwijze. Morele verplichtingen die wij als mensen hebben aan dieren, aan het milieu, aan een god of aan de doden kunnen hiermee niet onderbouwd worden. Dit essay beperkt zich hierdoor tot de analyse van ante-mortem belangen.

Scanlon definieert een handeling als moreel verkeerd dan en slechts dan als enig principe dat deze zou toestaan een principe zou zijn dat redelijkerwijs afgewezen kan worden door anderen.[14] In casu is dit principe dat post-mortem persoonsgegevens zonder ante-mortem toestemming gebruikt mogen worden voor het trainen van deathbots.

Personen kunnen redenen hebben om een principe te accepteren of af te wijzen. Een reden wordt door Scanlon niet nader gedefinieerd dan als een overweging die het principe verdedigt.[15] Hoewel een reden niet noodzakelijk onderbouwd hoeft te worden met objectieve, verifieerbare feiten, kan een persoon niet zomaar elke wens die hij heeft aanvoeren als reden. Een reden dient betrekking te hebben op het individu zelf en kan niet algemeen van aard zijn. Een persoon dient in een ethisch vraagstuk de kosten van het opgeven van zijn redenen te vergelijken met de kosten van het opgeven van de redenen door de ander die het bezwaar maakt.

3. Redenen voor gebruik post-mortem gegevens voor deathbots

Een eerste reden die iemand kan aandragen voor het gebruik van post-mortem persoonsgegevens voor het trainen van deathbots is de wens amusement of educatief materiaal te maken, al dan niet voor geldelijk gewin. Sinds een aantal jaren gebruiken concertorganisatoren hologrammen van overleden artiesten om de illusie te wekken dat deze optreden.[16] Deze illusie wordt realistischer

[12] Scanlon 2000, p. 5.
[13] Scanlon 2000, p. 5-6.
[14] Scanlon 2000, p. 189-190.
[15] Scanlon 2000, p. 17.
[16] Hall 2024.

wanneer een overledene gesimuleerd wordt met behulp van een deathbot, zodat een fan op elke vraag of opmerking een reactie krijgt met 'persoonlijke inzichten', 'humor' of 'herinneringen' van de overledene.[17] Daarnaast kunnen bijvoorbeeld museummedewerkers een wens hebben deathbots in te zetten voor educatieve doeleinden, zoals het maken van een tentoonstelling waarin bezoekers met Anne Frank kunnen 'praten'.[18]

Een tweede reden voor het gebruik van deathbots is ondersteuning bij rouwverwerking. De *continuing bonds*-theorie stelt dat veel rouwenden, in plaats van de overledene volledig los te laten, verder leven met een blijvende verbinding met de overledene.[19] Dit doen ze bijvoorbeeld door foto's te bekijken, innerlijke 'dialogen' met de overledene te hebben of het graf te blijven bezoeken. Empirisch onderzoek naar verlies van kinderen en echtgenoten toont aan dat een aanhoudende band inderdaad *kan* leiden tot verminderde intensiteit van rouw, grotere persoonlijke groei en betere psychologische aanpassing.[20] Het opkomende gebruik van eerder genoemde platformen als HereAfter en Project December toont aan dat de behoefte aan deathbots voor rouwverwerking niet slechts hypothetisch is; sommige nabestaanden hebben een behoefte aan een interactieve ervaring om een aanhoudende band met de overledene te onderhouden.[21]

Voor de bovengenoemde redenen is de aan- of afwezigheid van ante-mortem toestemming niet relevant. De bezwaren uit de volgende paragraaf zijn alleen van toepassing als ante-mortem toestemming ontbreekt.

4. Redenen tegen gebruik post-mortem gegevens voor deathbots

McGuinness en Brazier stellen dat hetgeen ons overkomt na de dood ons beïnvloedt in ons leven.[22] Op grond hiervan betogen zij een persoon reeds ante-mortem belang heeft bij de wijze van behandeling van zijn toekomstig stoffelijk overschot.[23] Donnelly en McDonagh bouwen voort op

---

Ganz 2012.

[17] Hoewel persoonsgegevens van een overledene als zodanig in Nederland niet beschermd zijn, gelden intellectuele eigendomsrechten, zoals het auteursrecht, portretrecht en naburige rechten, wel tot enige tijd na het overlijden. De erfgenamen krijgen als rechthebbenden zeggenschap over de persoonsgegevens die onder de intellectueel eigendomsrechten vallen. Daarnaast dient een maker van een deathbot eventuele verplichtingen uit overeenkomstenrecht na te komen wanneer deze onder algemene titel overgegaan zijn op de erfgenamen. In de muziekindustrie zal een producent over het algemeen een overeenkomst hebben met de artiest van wie hij na de dood een deathbot zou willen maken.

[18] Voor veel personen die overleden zijn voor het internettijdperk zal het moeilijk zijn voldoende persoonsgegevens te verzamelen om een realistische deathbot te maken. Anne Frank vormt hierop een uitzondering, aanzien haar dagboek zowel gedachten, gevoelens als gebeurtenissen bevat.

[19] Silverman & Klass 1996, par. 1.4.
Stroebe e.a. 1996, par. 2.4.

[20] Scholtes & Browne 2014, p. 80-82.
Lalande & Bonanno 2006, p. 315-316.
Of een aanhoudende band daadwerkelijk een positief effect heeft, is van veel factoren afhankelijk, waaronder de oorzaak van overlijden, culturele achtergrond, het karakter van de persoon en de hoeveelheid verstreken tijd sinds overlijden. Mogelijk brengen deathbots een verhoging van de kans op ontwikkeling of instandhouding van een persistente rouwstoornis. Dit is een officiële psychische aandoening sinds de laatste revisie van DSM-5 (handboek van psychische aandoeningen) in 2022. Deze stoornis kenmerkt zich door een hogere intensiteit en langere duur van rouwgevoelens dan gebruikelijk is, waardoor het dagelijks leven van de patiënt ontwricht raakt. Of een deathbot daadwerkelijk een positief effect heeft of niet, laat onverlet dat een persoon een vermeend positief effect kan aanvoeren als reden om een deathbot te willen gebruiken.

[21] Xygkou e.a. 2023, p. 3.

[22] McGuinness & Brazier 2008, p. 311.

[23] McGuinness & Brazier 2008, p. 316.

dit standpunt en betogen dat het *vooruitzicht* op bekendmaking van persoonlijke zaken na de dood kan leiden tot schade gedurende het leven.[24] Volgens hen behelst deze schade het ervaren van *anxiety* en verminderd levensgeluk, omdat de persoon zich ante-mortem zorgen maakt over zijn reputatie na de dood of over teleurstelling bij nabestaanden.[25]

Het vooruitzicht op mogelijke openbaarmaking van persoonlijke zaken na de dood kan er volgens Davey tevens voor zorgen dat mensen hierop anticiperen en hun gedrag aanpassen, waardoor zij hun leven niet volledig leiden zoals ze dit zouden doen als het risico van openbaring niet bestond.[26] Dit zogenaamde *chilling effect* zorgt voor het inleveren van autonomie tijdens het leven.[27]

Wanneer iemand interacteert met een deathbot kunnen sociaal onwenselijke karaktertrekken of bepaalde geheimen van de overledene aan het licht komen, wat iemands beeld van de overledene negatief kan beïnvloeden. Daarnaast kunnen de stochastische aard van AI, onvoldoende of niet-representatieve trainingsdata of ongeschikte trainingsalgoritmes ervoor dat zorgen dat een deathbot chatberichten formuleert die niet overeenkomen met hoe de overledene werkelijk gereageerd zou hebben. Dit vooruitzicht kan een persoon die zich om de bekendmaking van persoonsgegevens als zodanig geen zorgen maakt alsnog anxiety of verminderd levensgeluk laten voelen.

Een additionele bron van anxiety of verminderd levensgeluk is het vooruitzicht dat nabestaanden niet op de gewenste wijze achtergelaten worden vanwege schade door de negatieve aspecten van deathbots. Deathbots simuleren empathie en blijven continu leren van interacties, wat kan leiden tot antropomorfisme en verwarring tussen werkelijkheid en fictie bij een nabestaande. In het bijzonder voor jongere kinderen is het de vraag of deathbots een gezond rouwproces ondersteunen. Naast een mogelijke verstoring van het natuurlijk rouwproces kan een nabestaande andere schadelijke gevolgen van interactie met een chatbot ondervinden die niet specifiek op het rouwproces betrekking hebben. Een onderzoek naar vriendschappelijke en romantische 'relaties' met chatbots op het platform Replika toonde aan dat chatbots soms grof taalgebruik hanteren, manipulatief gedrag vertonen, seksueel ongepaste uitingen doen of zelfs aanzetten tot drugsgebruik, zelfbeschadiging of zelfmoord.[28] De kans dat een uitspraak van een chatbot serieus genomen wordt, neem toe als de toehoorder het idee heeft dat deze daadwerkelijk van een geliefde overledene afkomstig is.

5. Drempel van redelijk bezwaar

Moet iemand potentieel zijn hele leven anxiety en verminderd levensgeluk ervaren voor het toekomstig amusement of onderwijs van een ander? Mijns inziens niet; een persoon kan redelijkerwijs bezwaar maken. Zowel de intensiteit als de duur van het ervaren geluk van het amusement of onderwijs zijn over het algemeen namelijk lager dan die van het ante-mortem door de ander ervaren ongeluk. Hoewel iemand zou kunnen betogen dat geld gelukkig maakt, biedt ook het commerciële aspect onvoldoende houvast om een bezwaar af te wijzen. Deathbots voor amusementsdoeleinden zullen namelijk veelal op bekende personen gebaseerd zijn. Zij zijn het

[24] Donnelly & McDonagh 2011, p. 46.
[25] Donnelly & McDonagh 2011, p. 47.
[26] Davey 2020, p. 170.
[27] Davey 2020, p. 181.
[28] Zhang e.a. 2025, p. 9-10.

gewend om in de schijnwerpers te staan en dit tot een verdienmodel te maken. Als de trend van het maken van reality-televisieseries en openhartige socialemediakanalen zich doorzet, zal er een grote markt ontstaan van persoonsgegevens van beroemdheden die hiermee ante-mortem inkomsten willen verwerven. Naar verwachting heeft iemand met een commercieel oogmerk dus voldoende keuze uit post-mortem persoonsgegevens waarvoor wel toestemming is gegeven. Het bezwaar van een specifiek persoon tegen het gebruik van zijn post-mortem persoonsgegevens is ook vanuit dit perspectief bezien niet onredelijk.

Tijdsverloop kan echter wel zorgen voor een verschuiving van de balans. Levenden zullen hun reputatie vooral wensen te beschermen binnen hun kring van familie, vrienden en kennissen.[29] Aangezien de bezwaren tegen het gebruik van post-mortem persoonsgegevens verband houden met iemands sociale relaties, komen deze bezwaren te vervallen wanneer een termijn van geheimhouding van bijvoorbeeld 150 jaar wordt gehanteerd. Dit geeft reden een eventueel verbod na verloop van een nader te bepalen tijdsverloop te laten vervallen onder de voorwaarden dat de periode van geheimhouding voor eenieder bekend is en deze betrouwbaar afgedwongen kan worden.

De wens voor het gebruik van deathbots ten behoeve van rouwverwerking weegt naar mening zwaar, mede gezien het empirisch onderzoek dat in sommige situaties positieve effecten in het rouwproces aantoont. Desondanks heeft deze reden onvoldoende gewicht om een bezwaar op grond van ante-mortem schade te weerstaan. Deze schade heeft immers levenslang effect op een persoon, terwijl de voordelen bij rouwverwerking slechts van tijdelijke aard zijn. Daarnaast kan het chilling effect kan zelf zo ver gaan dat een persoon zich niet volledig als persoon kan ontplooien. Het is niet redelijk om iemand te vragen deze autonomie in te leveren voor het verlichten van rouw.

6. Conclusie

Dit essay heeft aan de hand van Scanlons contractualisme onderbouwd dat het principe van het gebruik van post-mortem persoonsgegevens als trainingsdata voor deathbots zonder ante-mortem toestemming in beginsel moreel onjuist is.

Er zijn verscheidene redenen in te brengen om het principe te accepteren, waaronder de wens om amusement of educatief materiaal te maken en de wens om het rouwproces te verlichten. Een persoon die niet wenst dat na zijn overlijden een deathbot van hem gemaakt wordt, kan echter voldoende zwaarwegende redenen tegen het principe aandragen om redelijkerwijs bezwaar te maken. Hoewel een dood persoon geen schade kan ervaren, kan een levend persoon namelijk wel schade ervaren door het vooruitzicht dat een deathbot mogelijk zijn persoonsgegevens openbaart of zich niet gedraagt zoals hij zelf zou doen. Daarnaast kent het gebruik van deathbots aanzienlijke risico's en kan het voorzicht op negatieve effecten op nabestaanden tot schade leiden. De schade behelst concreet het ervaren van anxiety en verminderd levensgeluk. Een andere vorm van schade is een verminderde autonomie door het chilling effect dat optreedt door het vooruitzicht op openbaring van post-mortem persoonsgegevens.

Mijns inziens vormt het gebrek aan ante-mortem controle over post-mortem persoonsgegevens een lacune in het Nederlandse privacyrecht en moet de wetgever een verbod introduceren op het maken van deathbots zonder toestemming. Aangezien de redenen voor bezwaar verband houden

[29] Donnelly & McDonagh 2011, p. 48.

met iemands sociale relaties, komen deze bezwaren te vervallen wanneer een lange, vooraf bekende en afdwingbare termijn van geheimhouding gehanteerd wordt. Het verbod zou daarom moeten gelden voor een specifieke duur.

Literatuurlijst

Davey 2020
T. Davey, *Until Death Do Us Part: Post-mortem Privacy Rights for the Ante-mortem Person* (diss. Norwich), Norwich: University of East Anglia 2020.

Donnelly & McDonagh 2011
M. Donnelly & M. McDonagh, 'Keeping the Secrets of the Dead? An Evaluation of the Statutory Framework for Access to Information About Deceased Persons', *Legal Studies* (31) 2011, afl. 1, p. 42-70.

Ganz 2012
J. Ganz, 'How That Tupac Hologram At Coachella Worked', npr.org, 17 april 2012.

Hall 2024
R. Hall, 'AI Elvis not the First Hologram Star to Shake his Moves on Stage', theguardian.com, 4 januari 2024.

Lalande & Bonanno 2006
K. Lalande & G. Bonanno. 'Culture and Continuing Bonds: A Prospective Comparison of Bereavement in the United States and the People's Republic of China'. *Death studies* (30) 2006, afl. 4, p. 303–324.

McGuinness & Brazier 2008
S. McGuinness & M. Brazier, 'Respecting the Living means Respecting the Dead too', *Oxford Journal of Legal Studies* (28) 2008, afl. 2, p. 297-316.

Mei e.a. 2024
Mei e.a., 'A Turing Test of whether AI Chatbots are Behaviorally Similar to Humans', *Proceedings of the National Academy of Sciences* (121) 2024, afl. 9, p. 1-8.

Roessler 2017
B. Roessler, 'Privacy as a Human Right', *Proceedings of the Aristotelian Society* (117) 2017, afl. 2, p. 187-206.

Roessler 2018
B. Roessler, 'Drie dimensies van privacy', *Filosofie & Praktijk* (39) 2018, afl. 4, p. 9-15.

Scanlon 2000
T.M. Scanlon, *What we Owe to Each Other*, Cambridge: First Harvard University Press 2000.

Scholtes & Browne 2014
D. Scholtes & M. Browne. 'Internalized and Externalized Continuing Bonds in Bereaved Parents: Their Relationship With Grief Intensity and Personal Growth', *Death studies* (39) 2014, afl. 2, p. 75–83.

Silverman & Klass 1996
P. R. Silverman & D. Klass., '*Introduction: What's the Problem?*', in: D. Klass e.a. (red.), *Continuing bonds: New understandings of grief*, New York: Taylor & Francis 1996 (epub e-book).

Stroebe e.a. 1996
M. Stroebe e.a., '*Broken Hearts or Broken Bonds?*', in: D. Klass e.a. (red.), *Continuing Bonds: New Understandings of Grief*, New York: Taylor & Francis 1996 (epub e-book).

Turing 1950
A.M. Turing, 'Computing Machinery and Intelligence', *Mind* (59), afl. 236, p. 433-460.

Xygkou e.a. 2023
A. Xygkou e.a., 'The "Conversation" about Loss: Understanding How Chatbot Technology was Used in Supporting People in Grief', in: A. Schmidt e.a. (red.), *Proceedings of the 2023 CHI Conference on Human Factors in Computing Systems (CHI '23)*. New York: Association for Computing Machinery 2023, p. 1-15.

Zhang e.a. 2025
R. Zhang e.a., 'The Dark Side of AI Companionship: A Taxonomy of Harmful Algorithmic Behaviors in Human-AI Relationships', in: N. Yamashita (red.), *Proceedings of the 2025 CHI Conference on Human Factors in Computing Systems* (CHI '25). New York: Association for Computing Machinery 2025, p. 1-17.